

KNJIŽEVNOST

Matej Gabrovec, Jernej Tiran, Marjeta Benčina, David Bole, Maruša Goluža, Simon Koblar, Primož Pipan, Lidija Živčič:

Prevozna revščina v Sloveniji

Georitem 34

Ljubljana 2025: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Založba ZRC, 146 strani, ISBN 978-961-05-0937-0 (tiskana različica), ISBN 978-961-05-0938-7 (e-knjiga)

Slovenija se po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije uvršča med evropske države z največjim deležem potniških kilometrov, opravljenih z osebnim avtomobilom. Ker se je razdalja, ki jo dnevno opravimo, med letoma 2017 in 2021 podaljšala, s podaljševanjem razdalj pa se še povečuje raba avtomobilov, je Slovenija pred resnim izzivom. Ob nezadostnem javnem potniškemu prometu in zlasti ob povečevanju razkoraka med lokacijami bivanja, dela, storitev in rekreacije se odvisnost od avtomobila povečuje, kar ima negativne posledice na številnih področjih. Izpusti toplogrednih plinov se ne zmanjšujejo, težje je prilagajanje na podnebne spremembe, vsakodnevno se soočamo z zastoji, vse pogostejša pa je tudi prevozna revščina. Avtorji knjige Prevozna revščina v Sloveniji jo opredelijo »... kot pojav, ko posameznik ali gospodinjstvo nima ustreznega prevoza do zanj ključnih storitev in dejavnosti ali si ga težko privošči.« Pojavlja se v več pojavnih oblikah, in sicer: (1) ko posameznik nima ustreznega prevoza glede na njegovo fizično stanje in zmožnosti, kar mu povzroča težave pri premikanju in posledično zmanjšano mobilnost, sem spada tudi odsotnost prometne infrastrukture ali ustreznih prevoznih storitev; (2) ko obstoječe možnosti prevoza ne dosegajo želene destinacije; (3) ko so izdatki za

prevoz zelo visoki; (4) ko posameznik porabi veliko časa za potovanje; (5) ko so okoliščine potovanja nevarne in nezdrave. Pri opredelitvi prevozne revščine so se avtorji oprli na devet kazalnikov, stanje pa so podrobneje prikazali s prostorskega in socialnega vidika. Tako so na ravni celotne Slovenije prepoznali dobrih 60.000 prevozno revnih prebivalcev. Med ranljivimi skupinami prebivalcev so zlasti ženske, starejši, otroci in mladostniki, invalidi, bolniki, Romi, prosilci za azil, begunci in drugi tujci ter revni zaposleni in brezposelni, njihova ranljivost pa je odvisna od višine dohodka in kraja bivanja.

Izoblikovali so 10 ukrepov za blaženje prevozne revščine, in sicer:

1. ukrep: Izboljšanje prostorsko-časovne dostopnosti javnega potniškega prometa (JPP).
2. ukrep: Prilagoditev šolskih prevozov in njihova integracija v JPP.
3. ukrep: Prevozi na zahtevo in njihova integracija v JPP.
4. ukrep: Ureditev infrastrukture in integracija storitev mobilnosti v prvem/zadnjem kilometru.
5. ukrep: Cenovna dostopnost JPP za prevozno ranljive skupine.
6. ukrep: Prilagoditev JPP osebam z oviranostmi.
7. ukrep: Prevozi »od vrat do vrat« za osebe z oviranostmi, ki ne morejo uporabljati JPP.
8. ukrep: Mobilnostno svetovanje.
9. ukrep: Finančne subvencije prevozno revnim.
10. ukrep: Spodbujanje lokalnega sopotništva.

Pri oblikovanju ukrepov so avtorji sledili štirim načelom, in sicer: realističnost in finančna izvedljivost ukrepov, ciljna usmerjenost na ranljive posameznike in specifične prostore, vključenost lokalnih oblasti, socialnih ustanov in ranljivih skupin, ter sistemskost ukrepov, ki nudijo slovenskim razmeram prilagojene celovite rešitve in prevozne storitve.

Prednostni ukrep za odpravljanje prevozne revščine je izboljšanje javnega prevoza, kar pa ni mogoče oziroma smiselno na celotnem ozemlju. Zato so oblikovali tri tipe območij, in sicer območja z več kot 500 prebivalci v območju strnjene poselitve, ne glede na upravne meje naselij, kjer se spodbuja uvajanje novih linij ter večje frekvence avtobusov (1. ukrep) ter možnosti integracije šolskih prevozov v JPP (2. ukrep); redko poseljena območja, ki imajo od 100 do 500 prebivalcev v območju strnjene poselitve, ne glede na upravne meje naselij, kjer se spodbujata organizacija prevozov na zahtevo (3. ukrep) in integracija šolskih prevozov (2. ukrep); najredkeje poseljena območja (praviloma manj kot 100 prebivalcev v območju strnjene poselitve, ne glede na administrativne meje naselij), kjer so na voljo alternativne oblike blaženja prevozne revščine, na primer neposredne subvencije (9. ukrep) in organizacija lokalnega sopotništva (10. ukrep). 5., 6., 7. in 8. ukrep se lahko izvajajo v kateremkoli tipu območij. Avtorji pri tem opozarjajo, da je treba ob gornjih ukrepih veliko pozornosti nameniti prostorskim ukrepom, pri čemer je v ospredju preprečevanje suburbanizacije in zgoščanje poselitve ob koridorjih. V tej luči lahko ukrepe za odpravljanje prevozne revščine razumemo kot enega od vsebinskih sklopov, ki jim je podobno kot trajnostni mobilnosti treba namenjati pozornost in sredstva, je pa glede na obseg problema in naraščajoče potrebe po mobilnosti ključno osredotočenje na zmanjševanje potreb po voznjah. To lahko dosežemo le s preudarnim prostorskim razvojem, spodbujanjem policentričnega razvoja ter zlasti zagotavljanjem kakovostnih delovnih mest in storitev na ravni celotne države.

Pomembnost in aktualnost opredelitve prevozne revščine in načinov za njeno reševanje se kažeta v hitrem uvajanju ukrepov v praksi. Po regijah se vzpostavljajo regijski centri mobilnosti, namenjeni svetovanju na področju mobilnosti, prav tako pa ministrstvo že izvaja aktivnosti, ki bodo omogočile vzpostavitev prevozov na klic. Na ta način se kaže pomen tesnega sodelovanja med stroko, ki poglodbeno preuči posamezno temo in ponudi celovite in medsebojno usklajene rešitve, ter odgovornimi odločevalci, ki tovrstne rešitve na preudaren način spravijo v življenje.

Janez Nared

Marina Lukšič Hacin (urednica):

Slovenske selitve v socializmu

Migracije 32

Ljubljana 2024: Založba ZRC, 309 strani, ISBN 978-961-05-0772-7 (tiskana različica),

ISBN 978-961-05-0910-3 (e-knjiga)

Knjiga Slovenske selitve v socializmu poskuša celovito, sistematično in pregledno prikazati slovenske selitve v obdobju med drugo svetovno vojno in osamosvojitvijo Slovenije ter jih razložiti v kontekstu jugoslovanskega in evropskega prostora. Sestavljena je iz štirih vsebinskih sklopov, ki nadgrajujejo dosežanja spoznanja s področja slovenskih selitev.

V poglavju Političnost evropskih migracij po drugi svetovni vojni – migracijska kontekstualizacija Republike Slovenije avtorica Marina Lukšič Hacin predstavi širši okvir, v katerem so obravnavane migracije potekale. Izpostavi zgodovinski in geopolitični kontekst v času druge svetovne vojne in po njej, začeni s priključitvijo Avstrije Nemškemu rajhu in s tem povezanih selitev Slovencev iz Avstrije v Jugoslavijo, selitve med vojno, na primer kočevskih Nemcev, pa Slovencev v Banat, vračanje vojnih ujetnikov, deportirancev in izgnancev po koncu vojne, prav tako so se domov vračali delovni migranti. Novo epoko selitev v eno in drugo stran odpre ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja in vzpostavitev meje z Italijo. Že zgodaj se začne priseljevanje iz ostalih jugoslovanskih republik zlasti v Velenje in Novo Gorico. Z gospodarskim razvojem ter političnim in gospodarskim povezovanjem v Evropi so začele različne evropske države vse bolj povpraševati po tujih delavcih. Sprva so se v te države posamezniki selili ilegalno, po sklenitvi dvostranskih pogodb med državami pa je prišlo tudi do zakonitega začasnega dela v tujini (zdomstva), ki je postopoma prešlo v trajno izselitev. Pri tem je bilo ključno obdobje čas naftne krize v 70ih letih prejšnjega stoletja, ko so države, kjer so zdomci živeli, računale na njihovo vrnitev v domovino, a pogosto do tega ni prišlo oziroma so se zdomcem pridružili še družinski člani,

selitev pa je postala stalna. Z zaostrovanjem razmer se selitve vse bolj zožijo na usposobljeno delovno silo (beg možganov).

Poglavje Vplivi premikanj državne meje na migracijsko dinamiko avtorja Alekseja Kalca obravnava nastanek meje z Italijo in selitvene procese, ki so potekali na območju ob meji tekom njenega nastajanja. Tudi na zahod pomaknjena meja je delila tako slovensko kot italijansko etnično ozemlje, pri čemer so bili odnosi zastrupljeni z medvojnimi dogajanjem, še dodatno pa ga je zapletal nov družbeni režim v Jugoslaviji. Ta poleg Italijanov, ki so težili k življenju v matici, v selitev potisne tudi marsikaterega Slovenca, nenaklonjenega novemu političnemu režimu. Dodatno spodbudi selitve Londonski sporazum leta 1954, ki dokončno razdeli Svobodno tržaško ozemlje, pri čemer ponovno prihaja do selitev v eno in drugo smer. Tako so v poglavju zajete selitve med vojno in po njej, kjer avtor obravnava povratnike, optante, prebežnike in begunce, nato eksodus iz Istre in njegove posledice, skratka procese, ki so dobora preobrazili tako Istro kot Tržaško in Goriško. Težke razmere in nezadovoljstvo so številne prebivalce na italijanski strani pognali v obsežen selitveni val v Avstralijo, v katerega pa so se vključili tudi posamezni Slovenci. Politični pritiski in zaostrene gospodarske razmere so ob utrjevanju vzhodne italijanske meje v zelo nezavidljiv položaj potisnili številne prebivalce v Benečiji in Reziji, ki so prav tako svojo rešitev pogosto videli v odhodu v tujino. Na ta način so med in povojne razmere vodile v temeljito preobrazbo celotnega obmejnega prostora, pri čemer so bile selitve ene od vidnejših dejavnikov preobrazbe.

Damir Josipovič poskuša v poglavju Izseljevanje z območja današnje Slovenije v obdobju 1945–1991: statistika, demografija, osnovna periodizacija selitvene tokove številčno ovrednotiti. Glede na to, da gre za obdobje hitrega povojnega gospodarskega razvoja, pospešene urbanizacije oziroma selitev iz vasi v mesta, ter da se v celotnem obdobju prepletajo tako selitve v tujino kot priselitve v Slovenijo, je tovrstna statistika zelo zahtevna. Takoj po vojni se namreč začnejo vračati vojni ujetniki, izgnanci, mobiliziranci, hkrati pa si je boljšega življenja v tujini obetalo veliko Slovencev, ki so na začetku zlasti ilegalno prehajali mejo ter se po začasnem bivanju v Avstriji ali Italiji selili dalje v države, ki so jih bile pripravljene sprejeti. Vrednotenje je zahtevno tudi z vidika vključenosti v Jugoslavijo, ko selitve v druge jugoslovanske republike niso bile označene kot izselitev, temveč je šlo za notranje selitve, pri čemer je treba razen omejenega izseljevanja Slovencev v druge republike všteti tudi precej številčne selitve iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo. Z liberalizacijo in meddržavnimi dogovori je zlasti v šestdesetih in na začetku sedemdesetih let prihajalo do selitev v gospodarsko razvitejše, zlasti evropske države, pri čemer so bili ti prebivalci označeni kot zdomci, saj se je predvidevalo, da se bodo po določenem času vrnili v domovino. Povratne selitve je do določene mere povzročila naftna kriza v 70ih letih 20. stoletja, vendar še zdaleč do njih ni prihajalo do te mere, kot so pričakovale države gostiteljice. Kot ugotavlja avtor, je skupni selitveni saldo Slovenije s tujino v celotnem obdobju od druge svetovne vojne do razpada Jugoslavije negativen. Med letoma 1948 in 1961 je letni primanjkljaj – 3852 ljudi, med letoma 1961 in 1971 – 4854 ljudi letno, med letoma 1971 in 1981 – 3792 ljudi letno, med letoma 1981 in 1991 pa – 2117 ljudi letno, kar pomeni skupni primanjkljaj 157.865 ljudi. To število preseže število priseljenih iz drugih republik nekdanje skupne države, kar avtorja napelje na sklep, da je imela v času skupne države Slovenija emigracijski selitveni režim.

Zadnje poglavje, Organiziranost in življenjske zgodbe slovenskih izseljenk in izseljencev, ki sta ga pripravili Mirjam Milharčič Hladnik in Marijanca Ajša Vižintin, nam podrobneje predstavi organiziranost slovenskih izseljencev v Zvezni republiki Nemčiji, na Švedskem, v Argentini, Združenih državah Amerike, v Kanadi in Avstraliji, različne razmere in koncepte vključevanja priseljencev v družbo pa nazorno prikažeta prek osebnih zgodb izseljencev. Iz poglavja je razviden kolaž izseljenske realnosti, zaznamovane s težkimi življenjskimi izkušnjami in upanjem na boljše življenje. Kaže na bogato kulturno udejstvovanje slovenskih izseljencev, žal pa prepogosto tudi na politične delitve, ki so bile marsikdaj tudi vzrok za selitev posameznika (fašizem, socializem). Izbrane življenjske zgodbe zelo nazorno pritrjuje zapisu Maxa Frischa, da priseljenci niso le delovna sila, ampak so ljudje s svojimi potrebami, težavami, izkušnjami ...

Knjiga Slovenske selitve v socializmu na zanimiv in zaokrožen način predstavi problematiko selitev v času med drugo svetovno vojno in osamosvojitvijo Slovenije na ozemlju današnje Slovenije in širše, pri čemer so vključeni različni vidiki (na primer sociološki, zgodovinski, geografski, kulturni), besedilo pa je obogateno tudi s fotografskimi utrinki med slovenskimi izseljenci. Je vsekakor priporočljivo branje za vsakogar, ki ga zanimajo slovenski izseljenci ali tematika selitev nasploh, še zlasti, ker lahko ob le bežnem poznavanju slovenske zgodovine globlje prepoznavamo motive in razloge za selitve, s tem pa tudi lažje razumemo vse, ki jih razmere silijo v beg za preživetje ali s trebuhom za kruhom.

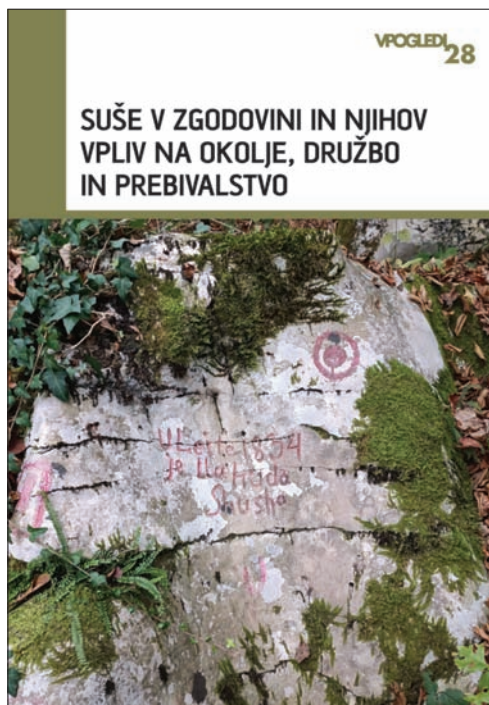
Janez Nared

Dunja Dobaja (urednica):

Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo

Vpogledi 28

Ljubljana 2025: Inštitut za novejšo zgodovino, 242 strani, ISSN 2350-5656, ISBN 978-961-7104-43-1

Pri založbi Inštituta za novejšo zgodovino je septembra 2025 v zbirki Vpogledi izšla znanstvena monografija z naslovom *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo*, ki jo je uredila Dunja Dobaja. V njej je združenih dvanajst znanstvenih poglavij, ki obravnavajo problematiko suš in upravljanja z vodnimi viri na Slovenskem.

V zadnjem času je zanimanje slovenskega zgodovinskega pisarstva za teme okoljske zgodovine poraslo, rezultat tega je tudi pričujoča monografija, ki združuje širok nabor poglavij. Avtorji v njih z različnih zornih kotov predstavljajo problematiko suše, ki je bila do zdaj v slovenskem zgodovinskega pisarstvu slabše raziskana, s tem pa odpirajo možnosti za nadaljnje zgodovinske, pa tudi interdisciplinarne raziskave. Glavne teme, ki jih obravnavajo, so suše v Sloveniji po posameznih obdobjih, vpliv (ponavljajočih se) suš na

življenje ljudi, začetki opazovanja in beleženja vremenskih razmer, upravljanje z vodnimi viri in gradnja infrastrukture ter načini spopadanja s sušo. Vsem je skupno, da odstirajo vpliv dolgotrajnega pomanjkanja vode tako na okolje kot na družbo, ki se kaže v odnosu med sušo kot naravnim pojavom ter zahtevami gospodarskih panog in ljudi po oskrbi z vodo.

Jedro monografije sušo obravnava v zgodovinski perspektivi, zlasti v smislu kmetijske suše, ki je povzročala pomanjkanje prehrabnih izdelkov in živalske krme. Poglavlja si sledijo kronološko, njihov fokus je na 19. in 20. stoletju. Avtorji (Ivan Smiljanić, Nataša Henig Mišič, Filip Čuček, Sara Šifrar Krajnik, Ivan Vogrič, Dunja Dobaja, Lev Centrih, Marta Rendla) skozi izbrane teme svojih poglavij opozarjajo, da so bile suše v strokovni in laični javnosti vseskozi opazovane in obravnavane, hkrati pa odstirajo, kako je slovenski človek živel s tem naravnim pojavom. Posledice suše niso bile vidne le v naravi, temveč so vplivale tudi na življenje ljudi. Avtorji opisujejo različne družbene in ekonomske posledice suš tako za naravo kot za življenje ljudi, hkrati pa osvetlujejo načine soočanja s pomanjkanjem vode in strategije za upravljanje z vodnimi viri. Pri tem pokažejo, da so za preučevanje preteklih suš in širših okoljskih razmer različni zgodovinski viri izjemnega pomena. Gre tako za kratke zapise in razna znamenja kot za podrobne zapise in analize, ki jih je dokumentiral človek in z njimi beležil suše, njihovo obsežnost ter načine pomoči za prizadeto prebivalstvo.

Eno od poglavij, ki prikaže stanje zgodovinskih raziskav na področju okoljske zgodovine v Srbiji, s poudarkom na preučevanju suš in razpoložljivih virov, poskrbi za primerjalni vidik (Žarko Ilić, Miroslav Radošević). Monografijo zaključujejo trije prispevki, ki suše obravnavajo tudi iz drugih zornih kotov. Dva se posvečata sušam kot hidrološkemu pojavu, razvoju sušnega monitoringa v Sloveniji in značilnostim suš v zadnjih dveh desetletjih (Andreja Sušnik, Patricia Blažič, Maja Žun, Marko Puškarić, Mira Kobold), tretji pa odzivu javnosti na tveganja ob suši in prepoznavanju ustreznih izobraževalnih potreb za odrasle (Nevenska Bogataj, Tanja Rupnik Vec).

Znanstvena monografija *Suše v zgodovini in njihov vpliv na okolje, družbo in prebivalstvo* je pomemben prispevek k razumevanju problematike suš in prispeva k razvoju slovenske zgodovinske stroke in okoljske zgodovine. Odlikuje jo pestrost izbranih tematik in uporabljenih virov, s čimer uspešno zapolnjuje nekatere vsebinske praznine, z vključevanjem avtorjev drugih strok pa skuša preseči meje zgodovinske stroke. Čeprav se na prvi pogled zdi, da prispevki obravnavajo med seboj nepovezane primere in obdobja, monografija kot celota uspešno pokaže soočanje s sušami in njihovimi posledicami skozi daljše časovno obdobje. To ji omogoča boljše razumevanje prostorskih procesov in obravnavane problematike, med drugim izpostavi obdobje, ko so se začele nakazovati večje podnebne spremembe, tako s povečanjem števila suš kot z intenzivnostjo dogodkov.

Z izbiro tematike je delo nadvse aktualno, saj se z opozarjanjem na pretekle naravne nesreče navezuje na problematiko podnebnih sprememb. Zgodovinska obravnava suš in njihovih vplivov na okolje in družbo namreč prispeva k širšemu razumevanju tega naravnega pojava, ne samo v obliki preteklih dogodkov, temveč tudi kot priprava na prihodnje izzive, saj odpira razmislek o razvoju učinkovitih načinov za obvladovanje posledic suše. Delo bo zagotovo zanimivo branje ne samo za zgodovinarje, temveč tudi za širšo znanstveno in strokovno javnost (drugi strokovnjaki in raziskovalci, ki se ukvarjajo s problematiko suš in podnebnih sprememb, pedagogi, študentje) ter drugo zainteresirano javnost. Znanstvena monografija je na voljo tako v fizični kot v digitalni obliki na spletnem naslovu: <https://omp.inz.si/zalozba/catalog/book/160>.

Jelka Piškurić